

การจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต

Management of Education for the Elderly to Promote Lifelong Learning

ชวลิต ขอดศิริ^{1*}, วชิรา เครือคำอ้าย², ดารณีย์ พยัคฆ์กุล³

Chawalit Kodsiri¹, Wachira Kruekamai², Daranee Payakkul³

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่^{1, 2}, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพายัพ³

Faculty of Education, Chiang Mai Rajabhat University^{1, 2},

Graduate School, Payap University³

Corresponding Author, E-mail: chawalit_kod@g.cmru.ac.th*

บทคัดย่อ

การก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสง่างามและมีศักยภาพเป็นสิ่งสำคัญที่สะท้อนถึงการบริหารจัดการในระดับนโยบายของประเทศและเป็นบทบาทการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในสังคม เนื่องจากสถานการณ์สังคมสูงวัยกลายเป็นประเด็นสำคัญของประเทศและมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ดังนั้น การจัดการศึกษาในรูปแบบของการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุจึงเป็นหลักชัยของสังคม โดยนำแนวคิดสำคัญที่มาจากการศึกษาผู้สูงอายุขององค์การอนามัยโลกที่มุ่งเน้นการมีสุขภาพที่ดี มีหลักประกันในชีวิตและการมีส่วนร่วม โดยมีแนวทางจัดกิจกรรมการศึกษา 3 ประเภท ประกอบด้วย 1. การศึกษาความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ 2. กิจกรรมการฝึกอาชีพเพื่อสร้างรายได้และการพึ่งตนเอง 3. กิจกรรมด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยตระหนักถึงสอดคล้องกับโลกยุคการเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางดิจิทัลเพื่อนำมาสู่การประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาที่ส่งเสริมการดำเนินชีวิตสำหรับผู้สูงอายุและการเรียนรู้ตลอดชีวิต อันก่อให้เกิดการยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม เพื่อให้ผู้สูงอายุมีความเป็นองค์รวมที่แสดงออกถึงความอยู่ดีมีสุข ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ มีความมั่นคงในชีวิตและมีส่วนร่วมในสังคมที่สอดคล้องบริบทของสังคมไทยได้อย่างยั่งยืน องค์ความรู้ใหม่ คือ ด้านการเรียนการสอน มีการใช้หลักสูตรออนไลน์ผสมผสานกับห้องเรียนเสมือนจริง และด้านการพัฒนาหลักสูตรออนไลน์ มีหลักสูตรฐานสมรรถนะที่เชื่อมโยงสู่โลกของการทำงานจริง เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทุกช่วงวัย

คำสำคัญ: การจัดการศึกษา; ผู้สูงอายุ; การเรียนรู้ตลอดชีวิต

Abstract

Entering an aging society with dignity and potential is an important reflection of management at the national policy level as well as the role of participation of all relevant parties in society. Due to the situation of aging society has become a significant issue in the country and the increasing tendency, therefore, education management in the form of lifelong learning for the elderly as a milestone of society, the important concept from the study of active aging of the World Health Organization (WHO) focuses on health, life' security, and participation. There are three guidelines for the management of educational activities as follows: 1 . research on the fundamental knowledge required for survival; 2. research into career training activities to generate income and self-sufficiency; and 3. research into information technology activities consistent with changes in the digital disruption era to apply it in the management of education for the elderly to promote sustainable lifelong learning that contributes to improving the quality of life of the elderly on both the individual and social levels. Consequently, the elderly can have a holistic that expresses their well-being both physically and mentally. There is stability in life as well as the opportunity to participate in a society that is consistent with the context of Thai society in a sustainable way. The body of knowledge will be teaching and learning online courses and combined with virtual classrooms. There are competency-based courses that are connected to the real world of work and develop human resources of all ages.

Keywords: Management Education; Ageing; Lifelong Learning

บทนำ

องค์การสหประชาชาติ (United Nations; UN) ได้แบ่งระดับการเข้าสู่สังคมสูงอายุของแต่ละประเทศทั่วโลกไว้ 3 ระดับ ได้แก่ ระดับที่ 1 ระดับการก้าวสู่สังคมสูงอายุ (Aging Society) คือ ประชากรอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 ของ

ประชากรทั้งประเทศ ระดับที่ 2 ระดับสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged Society) คือ ประชากรอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ และระดับที่ 3 ระดับสังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มที่ (Super Aged Society) คือ ประชากรอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ (United Nations, 2015) สำหรับประเทศไทยได้เริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 คือ สัดส่วนผู้สูงอายุคิดเป็นร้อยละ 10.3 ของประชากรทั้งประเทศ และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ จากการคาดการณ์ประชากรของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2575 จะเข้าสู่สังคมสูงอายุอย่างเต็มที่ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้จะกลายเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ของประเทศในอนาคต ซึ่งการเพิ่มขึ้นของสัดส่วนประชากรสูงอายุมีสาเหตุสำคัญมาจากอัตราการเกิดของประชากรที่ลดลง ในขณะที่ประชากรมีอายุคาดเฉลี่ยยืนยาวมากขึ้นหรือมีอัตราการตายลดลง (คาสปาร์ พิค และคณะ, 2558) จากสถานการณ์สังคมสูงวัยเริ่มกลายเป็นประเด็นสำคัญของสังคมไทย เนื่องจากประเทศไทยกำลังจะก้าวเข้าสู่สังคมสูงอายุอย่างเต็มที่ (Super Aged Society) คือ ประชากรสูงอายุ 1 ใน 4 ของประชากรทั้งประเทศ ภายในปี พ.ศ. 2575 ดังนั้น เพื่อให้การก้าวสู่สังคมสูงอายุอย่างสง่างามและมีศักยภาพ จึงจำเป็นต้องเตรียมการรองรับเพื่อให้ผู้สูงวัยสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี (Dignity) มีส่วนร่วม (Participation) และได้รับการดูแล (Care) อย่างเหมาะสม (สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2560) แม้ว่า การเพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุมีกลุ่มโรคทางกายที่พบบ่อย อันเนื่องมาจากการเสื่อมสภาพทางด้านร่างกาย เช่น ปวดหลัง ปวดเอว ปวดกล้ามเนื้อ และปัญหาเกี่ยวกับตาและสายตา ได้แก่ ตาพร่ามัว ต้อกระจก เป็นต้น ผู้สูงอายุมีลักษณะเป็นวัยต้องพึ่งพิง เป็นผู้รับและต้องมีผู้ดูแล ในขณะที่ยังมีผู้สูงอายุจำนวนมากที่มีสุขภาพดี มีสติปัญญาเฉียบคม มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้มีคุณค่าต่อครอบครัว ชุมชนและสังคม (กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และคณะ, 2553; ปณิธิ บรรวณ, 2557) การเข้าสู่สังคมสูงอายุในหลายประเทศทั่วโลกทำให้องค์การอนามัยโลกนำเสนอกรอบแนวคิดพหุพัฒนา (Active Ageing) ซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม เพื่อให้ผู้สูงอายุอยู่ดีมีสุข ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ มีความมั่นคงในชีวิต และมีส่วนร่วมในสังคม เป็นแนวทางให้นานาประเทศนำไปปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของตนเองได้อย่างตรงจุดและมีทิศทางที่ชัดเจนขึ้น

สำหรับในประเทศไทยได้ดำเนินงานด้านผู้สูงวัยมาอย่างต่อเนื่อง โดยกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 เรื่องการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงวัย ไว้ในมาตรา 54 วรรคสาม โดยมีความว่า “...รัฐต้องดำเนินการให้ประชาชน

ได้รับการศึกษาตามความต้องการในระบบต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต และจัดให้มีการร่วมมือกันระหว่างรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชนในการจัดการศึกษาทุกระดับ โดยที่รัฐมีหน้าที่ดำเนินการกำกับ ส่งเสริมและสนับสนุนให้การจัดการศึกษาดังกล่าวมีคุณภาพและได้มาตรฐานสากล...” (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, 2560) อีกทั้งแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2560-2579 ได้กำหนดวิสัยทัศน์ไว้ว่า “คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21” โดยกำหนดยุทธศาสตร์ที่ 3 ในเรื่องการพัฒนาศักยภาพคนทุกช่วงวัยและการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) อาจกล่าวได้ว่า การสร้างคนไทยให้เป็นคนดี คนเก่งและมีคุณภาพเป็นพลเมืองดีของชาติไทย มีทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 และอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่น มีนิสัยรักการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตสู่การเป็นคนไทยที่มีทักษะสูง ล้วนขึ้นอยู่กับสภาพบริบทของท้องถิ่นและสถานศึกษาที่แตกต่างกันที่จะทำให้เกิดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของการศึกษาตามมาตรฐานการศึกษาของชาติอย่างเป็นรูปธรรม อันทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองเต็มตามศักยภาพและเรียนรู้อย่างมีความสุข เป็นผู้ร่วมสร้างสรรค์นวัตกรรม เป็นพลเมืองที่เข้มแข็ง มีคุณธรรมจริยธรรมนำไปสู่ความเป็นพลเมืองโลกที่ดี

ทั้งนี้ การดำเนินงานบูรณาการความร่วมมือในการขับเคลื่อนที่สำคัญของประเทศทั้ง 4 กระทรวง ได้แก่ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย ในเรื่องของการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต การบูรณาการการดำเนินงานได้ยึดหลักแผนผู้สูงวัยแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 พ.ศ. 2552 เป็นแนวทาง โดยที่ประชุมผู้บริหาร 4 กระทรวงหลัก ร่วมกันพิจารณากำหนดเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ มาตรการ หน่วยงานเจ้าภาพหลักในแต่ละมาตรการที่สอดคล้องกับภารกิจของแต่ละกระทรวงและตัวชี้วัด โดยกำหนดวิสัยทัศน์ไว้ว่า “ผู้สูงวัยเป็นหลักชัยของสังคมและมีเป้าหมายว่า ผู้สูงวัยสามารถดูแลตนเอง ดำรงชีวิตประจำวันได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดี” โดยมีเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย 1) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในสังคม (Social Participation) 2) ส่งเสริมความมั่นคงปลอดภัย (Social Security) และ 3) ส่งเสริมสุขภาพแข็งแรง (Strong Health (คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2553) ซึ่งผู้เขียนได้นำเสนอแนวทางเกี่ยวกับการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงวัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ประกอบด้วย

หัวข้อหลักที่สำคัญ ดังนี้ 1) แนวคิดผู้สูงวัยขององค์การอนามัยโลก 2) หลักการสำคัญของการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงวัย 3) บริบทการจัดการศึกษาผู้สูงวัยในประเทศไทย 4) ความเป็นมาของแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิต 5) ความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต 6) หลักการของการเรียนรู้ตลอดชีวิต 7) การศึกษาตลอดชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงในโลกยุคการเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางดิจิทัล และ 8) การจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงวัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

เนื้อเรื่อง

แนวคิดผู้สูงวัยขององค์การอนามัยโลก

คำว่า ผู้สูงวัย (Elderly) ขององค์การอนามัยโลกได้อธิบายถึงองค์ประกอบสำคัญของการเป็นผู้สูงวัยที่มีพลัง ประกอบด้วย 3 ด้าน คือ 1) การส่งเสริมให้มีสุขภาพที่ดี (Healthy) 2) การส่งเสริมความมั่นคงหรือการมีหลักประกันในชีวิต (Security) และ 3) การส่งเสริมการมีส่วนร่วม (Participation) เพื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการวางแผนและพัฒนาศักยภาพให้กับผู้สูงวัยที่อาศัยอยู่ตามลำพัง (World Health Organization, 2002) ซึ่งจะช่วยให้ผู้สูงวัยไม่รู้สึกเหงา เหนงา โดดเดี่ยวและเป็นการสร้างคุณค่าในตนเองให้แก่ผู้สูงวัยได้อย่างทรงคุณค่า ทั้งนี้ ผู้สูงวัยที่อาศัยอยู่ตามลำพังควรได้รับการส่งเสริมให้เป็นผู้ที่มีพละกำลัง (Active Ageing) โดยเริ่มจากการส่งเสริมให้เกิดการดูแลตนเองให้เหมาะสมกับโรคหรือความเจ็บป่วยที่มีอยู่ ตลอดจนกระตุ้นให้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตามศักยภาพของตนและมีกลุ่มในสังคมในการแสดงออก โดยอาศัยเทคโนโลยีมาเชื่อมต่อสังคมให้กับผู้สูงวัยในการจัดการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงวัย องค์การอนามัยโลกได้นำเสนอแนวคิดพละกำลังในภาพรวมเพื่อเป็นแนวทางแก่ประเทศต่าง ๆ นำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของตนเองในการวางกรอบนโยบายแผนงาน โครงการและกิจกรรมที่จะพัฒนาให้เกิดภาวะพละกำลังในแต่ละประเทศอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับบุคคล ครอบครัวและระดับชาติ หรืออาจกล่าวได้ว่า ผู้สูงวัยที่มีพละกำลังจะต้องเป็นผู้ที่มีลักษณะ 3 ด้าน คือ 1) การมีสุขภาพดี 2) การมีส่วนร่วมในสังคม 3) การมีหลักประกันที่มั่นคง โดยผ่านทั้งปัจจัยตัดขวางและปัจจัยกำหนด ซึ่งปัจจัยตัดขวางเป็นปัจจัยหลักที่ต้องคำนึงเป็นอันดับแรก ได้แก่ เพศ (Gender) วัฒนธรรม (Culture) เป็นต้น โดยเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อปัจจัยด้านอื่นและส่งผลต่อการมีพละกำลังของผู้สูงวัย (World Health Organization, 2002: 20; สุภจักษ์ แสงประจักษ์สกุล, 2558: 114) ขณะที่ปัจจัยกำหนดเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อองค์ประกอบสำคัญทั้ง 3 ด้านของพละกำลัง

อันประกอบด้วยปัจจัยด้านสุขภาพและระบบบริการทางสังคม ปัจจัยด้านพฤติกรรม ปัจจัยด้านส่วนบุคคล ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางสังคม และปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (World Health Organization, 2002: 21-32)

หลักการสำคัญของการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงวัย

การจัดการศึกษาผู้สูงวัยยึดหลักความต้องการของผู้สูงวัย ทั้งความต้องการทางด้านร่างกาย ความต้องการทางด้านจิตใจ รวมทั้งความต้องการทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ การเตรียมความพร้อมของผู้สูงวัย เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุจะมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจและสังคม ดังนั้น จึงจำเป็นต้องเตรียมความพร้อมให้กับผู้ที่กำลังเข้าสู่วัยสูงอายุและเสริมความรู้แก่ผู้สูงวัย เช่น จิตสังคม สิทธิสุขภาพ การจัดการการเงิน ธรรมชาติสร้างสุขและการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อฝึกฝนตนเองให้มีทักษะที่ทันสมัย อยู่เสมอ เปิดใจยอมรับสิ่งใหม่ เตรียมตัวเพื่อยอมรับและปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างมีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ภายใต้วิสัยทัศน์แผนบูรณาการ 4 กระทรวงหลัก อันได้แก่ “ผู้สูงวัยเป็นหลักชัยของสังคม” และมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้สูงวัยให้สามารถดูแลตนเอง ดำรงชีวิตประจำวันได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดี การจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงวัยจึงต้องยึดหลักการส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สูงวัยสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในวัยของตนได้เป็นอย่างดี และตอบสนองต่อปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิตอันสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงวัย ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต

หลักการจัดการศึกษาของผู้สูงวัยมีกิจกรรม 3 ประเภท (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562: 11-14) ได้แก่ 1) กิจกรรมการศึกษาความรู้พื้นฐาน เพื่อให้เกิดความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ 2) กิจกรรมการฝึกอาชีพ เพื่อให้เกิดความรู้และทักษะอาชีพ สร้างรายได้ ก่อให้เกิดการพึ่งตนเอง 3) กิจกรรมด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ กิจกรรมเหล่านี้เป็นการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับผู้สูงวัยเพื่อให้ผู้สูงวัยเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต สามารถรับมือกับปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตได้อย่างเหมาะสมเพื่อให้เป็นไปตามหลักการในการจัดการศึกษาผู้สูงวัย จึงได้กำหนดมาตรฐานการจัดการศึกษาผู้สูงวัยไว้ 3 มาตรฐาน ได้แก่ มาตรฐานที่ 1 มาตรฐานด้านคุณภาพผู้สูงวัย มาตรฐานที่ 2 มาตรฐานด้านการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงวัย และ มาตรฐานที่ 3 มาตรฐานด้านการจัดสภาพแวดล้อมการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงวัย ทั้งนี้ มาตรฐานดังกล่าวข้างต้นจะเป็นกลไกในการขับเคลื่อนที่สำคัญของการพัฒนาระบบการจัดการศึกษาให้มีมาตรฐานและตัวชี้วัด ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งแนวคิดพฤติกรรมของผู้สูงอายุจะเป็น

กระบวนการในการสร้างโอกาสความเสมอภาคและความเท่าเทียมในสังคมให้ผู้สูงวัยมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งทางกายภาพ จิตใจ สังคมและการมีส่วนร่วม

บริบทการจัดการศึกษาผู้สูงวัยในประเทศไทย

แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2560–2579 ตามที่สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2564: 25) จัดทำขึ้นได้กล่าวถึงบริบทของการจัดการศึกษาไว้ว่า ในเชิงโครงสร้างประชากรช่วงปี พ.ศ. 2553-2574 มีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องในทุกช่วงวัย ซึ่งเป็นผลจากอัตราการเจริญพันธุ์ที่ลดลง ยกเว้นประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ประเทศเริ่มเข้าสู่สังคมสูงวัย ปัญหาโครงสร้างประชากรนี้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากอัตราการพึ่งพิงจะเพิ่มสูงขึ้นจากผลการศึกษาของอาชุนญา รัตนอุบล และคณะ (2555) ได้วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลการให้บริการการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุของประเทศไทยพบว่า กรณีศึกษาที่ดีของประเทศไทยมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ตามแบบวิถีไทยในการพัฒนาส่งเสริมและการจัดกิจกรรมการจัดการศึกษา/การเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุให้เป็นลักษณะพิเศษแก่ผู้สูงอายุ ครอบครัว และชุมชนอย่างแท้จริง มีการบูรณาการในกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายและเตรียมความพร้อมไปสู่กิจกรรมที่เน้นให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตดีขึ้น สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้สูงอายุสามารถใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า ตลอดจนการพัฒนาครอบครัวหรือผู้ใกล้ชิดเพื่อให้สามารถนำความรู้ไปใช้ในการดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับบริบทของสังคมและประเทศชาติต่อไป สำหรับบริบทการจัดการศึกษาผู้สูงวัยในประเทศไทยมีลักษณะเชิงนโยบายไปสู่การปฏิบัติ ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ปฎิณญ์ผู้สูงอายุไทย ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งได้บูรณาการไปสู่หน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานเอกชนในการทำความร่วมมือขับเคลื่อนการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงวัยในประเทศไทย

ความเป็นมาของแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิต

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2549) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในรายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาการศึกษาไทยกับนานาชาติ: นวัตกรรมด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อยกระดับการศึกษาของแรงงานไทยว่า เป็นแนวคิดที่มีการนำเสนอเป็นครั้งแรกในการประชุมระดับนานาชาติทางการศึกษาในช่วงปลายปี ค.ศ. 1960 (พ.ศ. 2503) ต่อเนื่องกับต้นปี

ค.ศ. 1970 (พ.ศ. 2513) โดยกลุ่มประเทศพัฒนาแล้วเสนอให้เปลี่ยนแปลง จุดเน้นจากการศึกษาในโรงเรียนไปสู่การศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิตของบุคคล หน่วยงานองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก (UNESCO) เป็นองค์กรที่มีบทบาทในการส่งเสริมแนวคิดนี้ไปสู่การปฏิบัติในประเทศต่าง ๆ โดยเริ่มจากการใช้คำว่า การศึกษาตลอดชีวิต ในการทำแผนงบประมาณสำหรับกิจกรรมขององค์กรในช่วงปี ค.ศ. 1963-1964 (พ.ศ. 2506-2507) เป็นการกล่าวถึงการศึกษาลงตลอดชีวิตของผู้ใหญ่ ต่อมาในแผนงบประมาณของช่วงปี ค.ศ. 1969-1970 (พ.ศ. 2512-2513) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตที่ครอบคลุมการศึกษาทั้งหมดและทุกช่วงวัยตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ ทั้งได้จัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับแนวคิด หลักการ ทิศทาง และแนวปฏิบัติของการศึกษาตลอดชีวิตที่ชื่อว่า An Introduction to Lifelong Education มาเผยแพร่ในปี ค.ศ. 1970 (พ.ศ. 2513)

ในปี ค.ศ. 1972 (พ.ศ. 2515) ยูเนสโกเริ่มส่งเสริมเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยมีจุดเน้นที่ประเด็นความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยเสนอรายงานชื่อว่า Learning to Be: The World of Education Today and Tomorrow” (Faure, et al., 2013) แต่แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตในขณะนั้นไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร เพราะไม่ได้เน้นประเด็นการพัฒนาอาชีพหรือจ้างงาน ในขณะที่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกกำลังประสบปัญหาการว่างงาน กระทั่งถึงปี ค.ศ. 1980 (พ.ศ. 2523) เป็นช่วงของการศึกษาและการฝึกอบรมที่เน้นในเรื่องตลาดแรงงานที่มีฐานอยู่ในสถานศึกษา การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประเทศต่าง ๆ ในช่วงดังกล่าวจึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ตลอดชีวิตกลับมาสู่การฟื้นฟูใหม่อีกครั้งในปี ค.ศ. 1990 (พ.ศ. 2533) และกลายเป็นประเด็นสนใจทั่วโลกเมื่อถึงกลาง ค.ศ. นี้ โดยปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในเรื่องนี้อย่างจริงจัง คือ แนวคิดที่ว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นทิศทางหลักในศตวรรษที่ 21 ที่ทุกประเทศต้องมุ่งปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย รายงานนี้เสนอหลักการการเรียนรู้ตลอดชีวิต 4 ประการ คือ 1) การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน 2) การเรียนรู้เพื่อรู้ 3) การเรียนรู้เพื่อทำ 4) การเรียนรู้เพื่อเป็น ในปี ค.ศ. 1996 (พ.ศ. 2539) องค์กรด้านความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) และยูเนสโกได้ร่วมกันเตรียมยุทธศาสตร์เพื่อรองรับสังคมฐานความรู้ โดยประกาศให้การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อปวงชน (Lifelong Learning for All) เป็นหลักการในการจัดการศึกษาของประชาคมยุโรป ในครั้งนี้หลายประเทศต่างร่วมกันขานรับเป็นอย่างดี ซึ่งต่อมาประชาคมยุโรปได้ประกาศในปี ค.ศ. 1996 (พ.ศ. 2539) เป็นปีแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ต่อมาประชาคมยุโรปได้ประกาศข้อตกลงเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตขึ้น

ในปี ค.ศ. 2000 (พ.ศ. 2543) จากความเชื่อที่ว่า การก้าวสู่สังคมฐานความรู้ต้องก้าวไปพร้อมกับสังคมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังนั้น ประเทศในยุโรปจึงจัดทำแผนปฏิบัติการระดับชาติเพื่อดำเนินการให้ประเทศของตนประสบความสำเร็จในเป้าหมายเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิต (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2554: 11-13) สำหรับประเทศไทยมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องจากอดีต จนถึงปัจจุบัน ความเป็นมาของแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเน้นในเรื่องของการพัฒนาคนตั้งแต่เกิดกระทั่งตาย ส่งเสริมให้บุคคลได้เรียนรู้ตามศักยภาพของตนตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมในแต่ละยุคให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในศตวรรษที่ 21 บนหลักการจัดการศึกษาเพื่อปวงชน เช่น ศูนย์สามวัย คือ 1) วัยเด็กถึงวัยครองคู่ 2) วัยกลางคน คือ วัยพ่อแม่ และ 3) วัยสูงอายุ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเน้นความต่อเนื่องเชื่อมโยงเป็นวงจรของทุกช่วงวัย สำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นการจัดการศึกษาที่ต้องการให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต อันเกิดจากแนวคิดที่ตระหนักถึงคุณค่า ความสำคัญและพลังของผู้สูงอายุ โดยการสร้างพื้นที่ส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนา ศักยภาพผู้สูงอายุเป็นสำคัญ

ความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ในช่วงชีวิตของแต่ละคน จะเริ่มต้นจากวัยทารก วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่และวัยผู้สูงอายุ ซึ่งแต่ละช่วงวัยจะพบกับการเปลี่ยนแปลงภายในและภายนอกทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา รวมถึงหน้าที่ความสำเร็จและความล้มเหลวในชีวิต สิ่งให้เห็นเป็นรูปธรรมที่สุด คือ การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เนื่องมาจากสภาพแวดล้อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงตามวัย ด้วยเหตุนี้ บุคคลจำเป็นต้องเรียนรู้และปรับตัวอยู่เสมอ โดยเฉพาะในศตวรรษที่ 21 ที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งมิติทางเศรษฐกิจและสังคม อันเนื่องมาจากโลกาภิวัตน์แบบก้าวกระโดดและพลิกผัน การปฏิวัติยุคดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงอุตสาหกรรม 4.0 ความต้องการกำลังคนที่มีทักษะในศตวรรษที่ 21 ทั่วโลก มีความจำเป็นที่ต้องพัฒนาคนในประเทศให้ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ไม่เว้นแม้แต่ประเทศไทย เช่น ภัยคุกคามในรูปแบบต่าง ๆ หรือแม้แต่การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของโลกที่เกิดจากภาวะโลกร้อน โรคอุบัติใหม่ จากสถานการณ์ดังกล่าวจำเป็นที่รัฐต้องพัฒนาและสร้างหลักประกันให้พลเมืองในประเทศทุกคนได้มีศึกษาและพัฒนาไปพร้อมกันอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง สนับสนุนให้ทุกคนได้รับโอกาสในการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาต้องมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อให้คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพและมีความสุข (สำนักงานปลัดกระทรวง

ศึกษาธิการ, 2559; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560; ศักรินทร์ ชนประชา, 2562) โดยการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้องครอบคลุมสาระสำคัญ ดังนี้ 1. พัฒนาการของบุคคลทางด้านกายภาพและช่วงวัย 2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์ นวัตกรรมและเทคโนโลยีร่วมสมัย 3. การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจและวิถีชีวิต 4. ความเท่าเทียมและความเสมอภาค และ 5. การสร้างหลักประกันว่าทุกคนมีการศึกษาที่มีคุณภาพ

หลักการของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การศึกษามีความจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ โดยทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดทุกช่วงวัยอย่างไม่มีสิ้นสุด แม้จะจบการศึกษาจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาแล้วก็ตาม โดยหลักสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิตได้เน้นความเท่าเทียมและความเสมอภาคทางการศึกษา มีความยืดหยุ่นหลากหลายรูปแบบ เปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อสามารถพึ่งตนเองได้ จากการศึกษาของสุมาลี สังข์ศรี (2544) ได้ประมวลแนวคิด หลักการและข้อเขียนของนักการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตลอดชีวิตไว้ 15 ประการ ดังนี้ 1) การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ 2) บุคคลมีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต 3) การศึกษามีได้สิ้นสุดลงเมื่อบุคคลจบจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา 4) การศึกษาตลอดชีวิตเป็นภาพรวมของการศึกษาทั้งหมด 5) การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่มีการผสมผสานกันทั้งในแนวดิ่งและแนวนอน 6) การศึกษาตลอดชีวิตเน้นความเท่าเทียมกันของโอกาสทางการศึกษา 7) การศึกษาตลอดชีวิตควรมีความยืดหยุ่นและหลากหลาย 8) การศึกษาควรมีความเป็นประชาธิปไตยหรือให้อิสระแก่ผู้เรียน 9) การสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ 10) การให้เครื่องมือในการแสวงหาองค์ความรู้ 11) การให้ศึกษาเรียนรู้เรื่องของชีวิตและสภาพปัญหาที่ต้องเผชิญในชีวิตจริง 12) บ้านเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาตลอดชีวิต 13) ชุมชนมีบทบาทสำคัญ 14) การอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย 15) การศึกษาตลอดชีวิตเน้นการจัดการศึกษาเพื่อให้บุคคลพึ่งตนเองได้

สำหรับสำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (2552: 5) ได้จัดทำหลักสูตรการพัฒนาสมรรถนะของนักบริหารระดับสูง โดยสรุปหลักการที่สำคัญในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต 6 ประการ ดังนี้ ประการที่ 1 เนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องพันใกล้ชิดกับการดำรงชีวิตและมีความต่อเนื่อง ประการที่ 2 การศึกษาที่เกิดขึ้นโดยไม่มีขีดจำกัดด้านเวลาและช่วงวัย ประการที่ 3 การศึกษาที่เกิดขึ้นในสถานการณ์การดำรงชีวิตสามารถเข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลา ประการที่ 4 บุคคลต้องสามารถพึ่งตนเองทางการศึกษาได้ในระยะยาว การเข้าร่วมกิจกรรมต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ

ประการที่ 5 บุคคลได้รับการศึกษาโดยไม่เลือกเวลาและโอกาสกลุ่มเป้าหมายจึงต้องมีความต้องการการเรียนรู้ด้วยตนเอง ประการที่ 6 การศึกษาตลอดชีวิตเป็นข้อเรียกร้องเพื่อการมีชีวิตที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับแนวคิดญาณวิทยา (Epistemology) ในทางปรัชญา อันเป็นการศึกษาธรรมชาติของความรู้ (Nature of Knowledge) การให้เหตุผลสนับสนุน (Justification) และความเป็นเหตุเป็นผลของความเชื่อ (Rationality of Belief) ปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) หรือปรัชญาแบบวิทยาศาสตร์ (Philosophy of Science) ซึ่งประสบการณ์ของผู้สูงอายุแต่ละคนจะมีความแตกต่างกันถึงแม้จะเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะผู้สูงอายุมีความหมายแตกต่างกันไปตามภูมิหลังของแต่ละคนที่ถูกหล่อหลอมมาจากอดีตถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ ประสบการณ์แบบเดียวกันย่อมมีแก่นแท้เดียวกัน (Essence) หรือมีลักษณะร่วมกันของประชากร ดังนั้น การศึกษานี้จึงมุ่งทำความเข้าใจความหมายของประสบการณ์ในชีวิตของผู้สูงอายุในแบบต่าง ๆ ที่ผู้ศึกษาเห็นว่า มีมุมมองที่น่าสนใจจากทัศนะของผู้ที่เป็นเจ้าของประสบการณ์ โดยให้ความสำคัญกับประสบการณ์ผู้สูงอายุที่เป็นผู้ถูกระงับภายใต้บริบททางสังคม/อคติแห่งวัยจากสังคมรอบข้างส่งผ่านความคิดความเชื่อ การปฏิบัติและการเลือกปฏิบัติที่เป็นการกำหนดมาจากโครงสร้างทางสังคม และผู้สูงอายุในฐานะเป็นผู้กระทำการมาเป็นเครื่องมือในการตีความและสร้างความหมายใหม่ (Cohen, 2000: 3; กมลชนก ขำสุวรรณ และมาตี ลิมสกุล, 2560: 139)

การศึกษาตลอดชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงในโลกยุคการเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางดิจิทัล

สำหรับทิศทางการศึกษาตลอดชีวิตในประเทศไทยได้มีการสะท้อนสภาพปัญหามากมายนี้ โดยเฉพาะข้อมูลจากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (Thailand Development Research Institute; TDRI) ได้สรุปปัญหาการศึกษาไทยที่ยังขาดพัฒนาการ เนื่องจากมีปัญหาเรื้อรัง 3 ประการ (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2561) ประกอบด้วย 1) คุณภาพการเรียนรู้ของนักเรียนตกต่ำ 2) ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาสูง 3) ประสิทธิภาพการบริหารทรัพยากรต่ำ ในขณะที่การแก้ไขปัญหारेื้อรังเหล่านี้ยังไม่เพียงพอ สังคมไทยก็กำลังก้าวสู่ยุคใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง ดังนั้น การศึกษาต้องตอบโจทย์อนาคตของคนไทยรุ่นใหม่ที่จะต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ 2 ประการ อันได้แก่ 1) สภาวะสังคมสูงวัย 2) ยุคแห่งความปั่นป่วนทางเทคโนโลยี (Technology Disruption) นอกจากนี้ จำนวนแรงงานที่ลดลง อันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรก็ผลักดันให้ระบบการศึกษาต้องเร่งสร้างแรงงานทักษะสูง ความเสี่ยงจากการถูกทดแทนโดยหุ่นยนต์ ระบบอัตโนมัติและ

ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ทำให้ห้องเรียนไทยควรหันไปให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะ 3Hs ซึ่งประกอบด้วย 1) ความละเอียดประสาทสัมผัสและมือ (Hand) 2) ความคิดสร้างสรรค์ (Head) และ 3) ความฉลาดทางสังคม (Heart) สอดคล้องกับแนวคิดขวลิต ขอดศิริ และคณะ (2564) ที่กล่าวว่า นวัตกรรมการศึกษาเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในยุคการเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางดิจิทัล (Disruptive Innovation) จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยนวัตกรรมในด้านต่าง ๆ เพื่อช่วยส่งเสริมสนับสนุนและขับเคลื่อนระบบการทำงานให้มีประสิทธิภาพผสมผสานการบูรณาการในการเรียนรู้แบบข้ามศาสตร์ (Transdisciplinary) เพื่อเตรียมความพร้อมสู่สังคมแห่งอนาคต ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการเรียนรู้โดยใช้นวัตกรรมยุคการเปลี่ยนแปลงฉับพลันทางดิจิทัล เนื่องจากในอนาคตรูปแบบการทำงานจะเปลี่ยนไปที่เรียกว่า วิถีชีวิตถัดไป (Next Normal) ซึ่งแนวโน้มในอนาคตผู้เรียนจะประกอบอาชีพอิสระโดยนำเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ผู้เรียนต้องมีทักษะแห่งอนาคตเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลง เช่น ความคิดสร้างสรรค์ ความฉลาดทางอารมณ์ การคิดวิเคราะห์ ความกระหายเรียนรู้ การตัดสินใจ การสื่อสารระหว่างบุคคล ความเป็นผู้นำทักษะทางเทคโนโลยี และการเตรียมพร้อมรับความเปลี่ยนแปลง

การจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงวัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

การจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงวัยเพื่อส่งเสริมและยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น มีกิจกรรมหลากหลายรูปแบบ การอบรมหลักสูตรระยะสั้นที่มีความโดดเด่นและชัดเจน และเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ในเมืองเซนต์กัลเลิน (St. Gallen) ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อปี ค.ศ. 2008 (พ.ศ. 2551) ได้มีแนวคิดธนาคารเวลา อันเป็นรูปแบบหนึ่งที่ทำให้ความสุขที่สามารถเบิกได้เมื่อก้าวสู่สังคมสูงวัย และเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือระหว่างสมาชิกด้วยกัน โดยสมาชิกจะไปลงพื้นที่ในการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุมีการบันทึกจัดเก็บเวลาที่ทำจิตอาสาอย่างเป็นระบบ และสมาชิกสามารถเบิกเวลามาใช้เพื่อให้จิตอาสารุ่นใหม่มาดูแลต่อไปเมื่อตนมีอายุมากขึ้น หากปรับประยุกต์ใช้ในบริบทของประเทศไทยที่มีธนาคารความดีของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (จักรกฤษณ์ สิริริน, 2561) จะทำให้ผู้สูงวัยมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นสำหรับผู้สูงวัยที่มีศักยภาพร่างกาย จิตใจและสังคมในการช่วยเหลือตนเองได้อยู่แล้วก็จะเกิดการเรียนรู้และอยากพัฒนาความรู้บันปลายชีวิตในหัวข้อที่สนใจ เช่น การจัดการศึกษามิติใหม่ในรูปแบบออนไลน์ผ่านมู๊ก (MOOC; Massive Open Online Courses) และมีภาคีเครือข่ายความร่วมมือหลากหลายมหาวิทยาลัย หน่วยงานภาครัฐและเอกชน

ในการส่งเสริมสนับสนุนให้เข้าถึงการศึกษาตลอดชีวิตบนความเสมอภาคและความเท่าเทียมในสังคมไทย อีกทั้งยังสามารถสะสมหน่วยการเรียนรู้หรือธนาคารหน่วยกิต (Academic Credit Bank; Credit Bank) เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนและประชาชนได้เรียนและทำงานในเวลาเดียวกัน โดยสามารถนำผลการเรียนรู้ที่ได้จากประสบการณ์การทำงาน อาชีพหรือการฝึกอบรม ทั้งในระบบ นอกกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่สะสมไว้มาเทียบโอนได้

การจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงวัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจึงมีลักษณะที่เด่นชัด ดังนี้ 1) โครงสร้างโรงเรียนผู้สูงอายุที่เป็นรูปธรรม เช่น ที่ปรึกษาครูใหญ่/ประธานหรือผู้อำนวยการ คณะกรรมการ/แกนนำร่วมขับเคลื่อน และคณะวิทยากรจิตอาสา และ 2) การบริหารจัดการที่ดี ประกอบด้วย 5 ก ได้แก่ (1) กลุ่ม (2) กรรมการ (3) กติกาหรือข้อตกลงร่วมกัน (4) กิจกรรม (5) กองทุน ทั้งนี้ เพื่อให้การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนจะต้องมีผู้นำการเปลี่ยนที่มีเป้าหมายชัดเจนและมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยมีส่วนร่วมของเครือข่ายที่ส่งเสริมสนับสนุนในการเรียนรู้และพัฒนากิจการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้รูปแบบดังกล่าวอาจมีการปรับให้ยืดหยุ่นตามสภาพของบริบทเชิงพื้นที่ การบริหารจัดการ พหุวัฒนธรรมและความหลากหลายเป็นสำคัญ

องค์ความรู้ใหม่

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นการจัดการศึกษาให้กับบุคคลทุกช่วงวัยได้เกิดการเรียนรู้ได้ทุกที่ ทุกเวลา ทุกระดับบนความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา เป็นการปลูกฝังแนวคิดการเรียนรู้และนำความรู้ ทักษะ/สมรรถนะ เจตคติที่ดี แรงจูงใจที่รักในการเรียนรู้ ความใฝ่เรียนรู้ด้วยตนเอง เมื่อประมวลเป็นองค์ความรู้ใหม่จะเห็นเชื่อมโยงไปสู่การจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การเรียนการสอน มีการปรับแนวทางการเรียนรู้ในโลกเสมือนจริง มีการใช้หลักสูตรออนไลน์ผสมผสานกับห้องเรียนเสมือนจริง เหมือนการเข้าไปเรียนในสถานที่จริง สามารถโต้ตอบกับเอไอ (AI) เช่น จักรวาลอนมิติ (Metaverse) ที่ได้นำแนวคิดพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ที่บรรจบกันระหว่างโลกทางกายภาพ (Physical World) กับโลกเสมือน (Virtual World) ทั้งรูปแบบการพูดคุยหรือสนทนาผ่านข้อความในเนื้อหาที่สนใจในรายวิชา และยังปรับหลักสูตรของคนทุกช่วงวัย ทั้งในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานและระดับอุดมศึกษาเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุในประเทศไทยอย่างเต็มที่

ประเด็นที่ 2 การพัฒนาหลักสูตรออนไลน์รูปแบบใหม่ โดยมุ่งเน้นหลักสูตรฐานสมรรถนะที่เชื่อมโยงสู่โลกของการทำงานจริงและโลกจินตนาการมากขึ้น การเกิดหลักสูตรระยะสั้นและระยะยาวเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทุกช่วงวัย เช่น การมองภาพแบบองค์รวม (Holistic) การพัฒนาการคิดขั้นสูง การบูรณาการแบบข้ามศาสตร์ (Transdisciplinary) ที่เน้นอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ (Spatial Identity) มากขึ้น และสะท้อนถึงกระบวนการจัดการเรียนรู้ การประเมินผลจากหน่วยงานภาคีเครือข่ายอย่างเป็นรูปธรรม

สรุป

การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นการจัดการศึกษาให้กับบุคคลทุกช่วงวัยได้เกิดการเรียนรู้ได้ทุกที่ ทุกเวลา ทุกระดับบนพื้นฐานของความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันในการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา อันเป็นการปลูกฝังแนวทางการเรียนรู้และการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ด้วยตนเอง โดยอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนเพื่อเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย แนวคิดเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญต่อการศึกษตลอดชีวิต ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัย 5 ของมนุษยชาติที่จะเป็นตัวแปรสำคัญในการดำเนินชีวิต อย่างไรก็ตาม การศึกษตลอดชีวิตต้องมีกรอบแนวคิด รูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ กิจกรรมที่เป็นรูปธรรมชัดเจนในแต่ละแห่งที่สอดคล้องกับบริบทเชิงพื้นที่ ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะต้องจัดกิจกรรมตามความพร้อมด้านศักยภาพ สำหรับในด้านผู้บริหาร บุคลากรที่เกี่ยวข้อง งบประมาณ การบริหารจัดการและทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ต้องช่วยส่งเสริมและขอความร่วมมือสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่เข้มแข็ง ทั้งนี้ กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้ออกแบบคู่มือโรงเรียนผู้สูงอายุเพื่อเป็นแนวทางตัวแบบ (Model) ในการดำเนินงาน อันเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จและหลักสูตรการเรียนรู้ในการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้ดีขึ้น นอกจากนี้ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำรายงานผลการศึกษาเพื่อประกอบการจัดทำมาตรฐานการจัดการศึกษาผู้สูงอายุขึ้น โดยมาตรฐานการจัดการศึกษาผู้สูงอายุ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านคุณภาพผู้สูงอายุ ด้านการจัดการศึกษา และด้านสภาพแวดล้อมสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อใช้เป็นกรอบและแนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญในการช่วยให้ผู้สูงอายุดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้ปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม วิถีชีวิต วัฒนธรรม

ประเพณี ความเชื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลร่วมสมัย สิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดจากประสบการณ์ทางตรงและทางอ้อมซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์จากรุ่นสู่รุ่นของผู้สูงอายุเองแล้วนำมาประยุกต์เข้ากับวิถีสังคมสมัยใหม่หรือสังคมรุ่นลูกหลานเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กมลชนก ขำสุวรรณ และมาตี ลิมสกุล. (2560). คุณค่าของผู้สูงอายุในระบอบของความเป็นจริง: ความท้าทายของนักวิจัยด้านสังคมศาสตร์ในปัจจุบัน. *วารสารสังคมสงเคราะห์*. 25 (1), 133-56.
- กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และคณะ. (2553). *คุณค่าผู้สูงอายุ: ภาพสะท้อนมุมมองจากคนสองวัย ประชากรและสังคม: คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2553). *พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546*. กรุงเทพมหานคร: เทพเพ็ญวานิชย์.
- คาสปาร์ พิค และคณะ. (2558). รายงานสถานการณ์ประชากรไทย พุทธศักราช 2558 “โฉมหน้าครอบครัวไทย ยุคเกิดน้อย อายุยืน”. กรุงเทพมหานคร: กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- จักรกฤษณ์ สิริริน. (2 กันยายน 2561). จาก “ลงแขกเกี่ยวข้าว” สู่ “ธนาคารเวลา” ไอเดียเตรียมการล่วงหน้าก่อนเข้าสู่สังคมผู้สูงวัย. สืบค้นเมื่อ 9 มิถุนายน 2565, จาก <https://www.salika.co/2018/09/02/time-bank/>
- ขวลิต ขอดศิริ และคณะ. (2564). ทิศทางและแนวโน้มของภาวะผู้นำทางการประถมศึกษาในยุค Digital Disruption. *วารสารวิชาการและวิจัยสังคมศาสตร์*. 17 (1), 1-16.
- ปณิธิ บราวน์. (2557). พฤติกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุและทุนที่ใช้ในการขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงอายุ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 30 (3), 97-120.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (6 เมษายน 2560). *ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก*. หน้า 1-90.

- ศักรินทร์ ชนประชา. (2562). การศึกษาตลอดชีวิต. *วารสาร AL-NUR บัณฑิตวิทยาลัย*. 14 (26), 159-175.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2 ธันวาคม 2561). *TEP เปิด “3 ปัญหาเก่า 2 ความท้าทายใหม่” การศึกษาไทยชนภาคการเมืองล้อมวงคุยนโยบายแก้ไข สร้างคนไทยให้ทันโลก*. สืบค้นเมื่อ 9 มิถุนายน 2565, จาก <https://bit.ly/3Jh2XaC>
- สำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. (2552). *หลักสูตรการพัฒนาสมรรถนะนักบริหารระดับสูง กศน. เอกสารประกอบการฝึกอบรมการพัฒนาสมรรถนะนักบริหารระดับสูง กศน. ปีงบประมาณ 2552*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2549). *การศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาการศึกษาไทยกับนานาชาติ: นวัตกรรมด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อยกระดับการศึกษาของแรงงานไทย*. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค.
- _____. (2554). *สถานภาพและบทบาทการส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน*. กรุงเทพมหานคร: วี.ที.ซี. คอมมิวนิเคชั่น.
- _____. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579*. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค.
- _____. (2562). *มาตรฐานการจัดการศึกษาผู้สูงอายุ*. กรุงเทพมหานคร: 21 เซ็นจูรี.
- _____. (2564). *โครงการศึกษาความร่วมมือระหว่างรัฐกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการศึกษาตามกฎหมายและแผนปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: 21 เซ็นจูรี.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม. (2560). *ดัชนีพหุผลพลผู้สูงอายุไทย*. กรุงเทพมหานคร: เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัลพับลิเคชั่น.
- สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. (2559). *แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)*. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท.

- สุภจักษ์ แสงประจักษ์สกุล. (2558). ปัจจัยกำหนดระดับวุฒิวยของผู้สูงอายุไทย. *Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia (JSHRA)*. 21 (1), 139-167.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2544). *การศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา.
- อาชัญญา รัตนอุบล และคณะ. (2555). การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษา/การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ. *วารสารครุศาสตร์*. 40 (1), 14-28.
- Cohen, L., et al. (2000). *Research Methods in Education*, 5th ed. London: Routledge.
- Faure, E., et al. (2013). *Learning to Be: The World of Education Today and Tomorrow*, 3rd ed. Paris: The International Commission on the Development of Education, UNESCO.
- United Nations. (2015). *World Population Ageing 2015*. New York: Department of Economic and Social Affairs.
- World Health Organization. (2002). *Active Ageing: A Policy Framework*. Geneva: World Health Organization.